

Бєляєва О. М.

ЛАТИНСЬКА МОВА ЯК МОВА НАУКОВОГО ПРОГРЕСУ.

МЕДИЦИНА XVI – XVII СТ.

Робота міждисциплінарного характеру, може бути цікава фахівцям, які досліджують історію медицини, латинської мови, термінознавства. Окремі питання, які розглядаються в роботі, дотичні до морально-етичних і філософських проблем. Вибір автором XVI ст. і XVII ст. для дослідження ролі латинської мови в розвитку медицини обумовлений тією визначною роллю, яку латина відігравала в епоху Пізнього Відродження та «Століття Рационалізму» в процесах наукового пізнання, накопичення, зберігання, опрацювання, передачі й популяризації наукових здобутків і досягнень у різних галузях природничих наук і медицини зокрема. Результати дослідження засвідчили, що протягом XVI ст. і XVII ст. латинська мова функціонувала як *lingua franca*, тобто мова з міжнародним комунікативним статусом, тому повною мірою вона виконувала такі основні мовні функції, як комунікативна, когнітивна, кумулятивна.

Ключові слова: латинська мова, комунікативний статус, історія медицини, наукові відкриття, когнітивна і кумулятивна функції.

ЛАТИНСКИЙ ЯЗЫК КАК ЯЗЫК НАУЧНОГО ПРОГРЕССА.

МЕДИЦИНА XVI – XVII СТ.

Работа имеет междисциплинарный характер, может представлять интерес для специалистов, занимающихся историей медицины, латинского языка, терминоведения. Отдельные вопросы, рассматриваемые в работе, касаются морально-этических и философских проблем. Выбор автором XVI ст. и XVII ст. обусловлен осознанием исключительной роли, которую сыграла латынь в эпоху Позднего Возрождения и Рационализма в процессах научного познания, обработки, накопления, хранения, передачи и популяризации научных достижений в разных отраслях природоведческих

наук и в медицине особенно. Результаты исследования подтвердили, что в течение XVI ст. и XVII ст. латинский язык функционировал как *lingua franca*, т.е. язык с международным коммуникативным статусом, вследствие чего, как и любому другому языку, латинскому были присущи такие языковые функции, как коммуникативная, когнитивная, кумулятивная.

Ключевые слова: латинский язык, коммуникативный статус, история медицины, научные открытия, когнитивная и кумулятивная функции.

LATIN AS A LANGUAGE OF SCIENTIFIC PROGRESS.

MEDICINE OF THE 16th-17th CENTURIES

O. M. Bieliaieva

The paper is of interdisciplinary nature and may be of interest to specialists who study the history of medicine, the Latin language, and terminology. Certain issues, considered in the research, are tangent to moral, ethical and philosophical problems. The author's choice of the 16th and 17th centuries to study the role of the Latin language in the development of medicine is due to the prominent role of Latin during the Late Renaissance and Age of Rationalism in the processes of scientific cognition, accumulation, storage, processing, transfer and popularization of the contemporary scientific advances in various fields of natural sciences and medicine in particular. The results of the study showed that during the 16th and 17th centuries, the Latin language functioned as a *lingua franca*, that is, the language of international communication status, and therefore, as any other language, it performed the communicative, cognitive and cumulative functions.

Key words: Latin, communicative status, history of medicine, scientific progress, cognitive and cumulative functions.

У процесах наукового пізнання мова займає особливе місце. Будучи специфічною знаковою системою, складним вербальним кодом, яким

послугується соціум для здійснення найважливіших операцій з інформацією – її пошуком, створенням, опрацюванням, зберіганням, переробленням, передачею – мова слугує основним засобом спілкування (усного та писемного), виконуючи тим самим комунікативну, когнітивну, кумулятивну функції. У зв'язку з цим виявлення й усвідомлення унікальної ролі латинської мови у процесах наукового пізнання, а, отже, розвитку медицини, є актуальним питанням, яке потребує спеціального розгляду.

Огляд літературних видань дає підстави стверджувати, що в Європі минуле, сучасне і майбутнє латинської мови постійно перебуває в центрі уваги науковців, про що свідчать такі ґрунтовні праці, як «Le latin et le politique. Les avatars du latin à travers les âges» («Латинська мова і політика. Мінлива доля латини впродовж віків») бельгійського латиніста Guy Licorpe [12], «Le latin est mort, vive le latin! Petite histoire d'une grande langue» («Латинська мова померла, нехай живе латинська мова! Маленька історія великої мови») німецького вченого Wilfried Stroh [15], «Le latin, ou l'empire d'un signe (XVIe – XXe siècle)» («Латинська мова, або панування знаку (XVI – XX століття)») французької дослідниці Françoise Waquet [16].

Пильна увага європейців до латинської мови зумовлена багатьма факторами – політичними, соціальними, культурно-історичними, оскільки, як зазначає F. Waquet, від XVI століття й до наших днів ця мова залишається винятково змістовною для західної культури [16].

Унікальний статус латини свого часу аргументовано пояснив професор Й. Тронський, який писав, що володіння латинською мовою, активне й пасивне, збереглося з античних часів як неперервна традиція. Унікальність латинської мови, за незаперечним твердженням Й. Тронського в тому, що вона не лише поклала початок формуванню романських або «новолатинських мов», але й після припинення свого існування як засобу спілкування в цілому, продовжувала існувати як мова науки, літератури, офіційних актів, католицької церкви. І саме в цій обмеженій функції вийшла далеко за межі

тієї території, яку займали її носії в античні часи [7].

Не менш красномовно про роль латинської мови висловився і професор В. Гак, котрий на захисті проф. В. Новодранової зазначав, що латина являє собою унікальний факт існування мови у спеціалізованій функції після її відмирання як звичайного засобу спілкування [цитуються за: 6, с. 7]. Отже, цілком закономірно, що безкінечні покоління вчених опрацьовували написану або перекладену латиною наукову літературу, наявну на той час, фіксували латиною власні наукові винаходи, досягнення, відкриття, писали полемічні трактати і вели наукові дискусії. Прямим підтвердженням цього є численні різножанрові латиномовні твори, що повністю або частково збереглися до нашого часу, або згадки про які знаходимо в різних джерелах.

Вибір XVI ст. зумовлений тим, що період Пізнього Відродження характеризується небаченим раніше розквітом і підйомом не лише мистецтва й філософії, але й природничих наук, медицини зокрема. На XVI ст. припадають життя та діяльність таких визначних постатей в історії медицини, як А. Везалій, Г. Фаллопій, Б. Євстахій, Дж. Фракастро. Наступне, XVII ст. – епоха Раціоналізму, століття «наукової революції» увійшло в історію медичної науки з не менш славетними іменами – У. Гарвей, М. Мальпігі(й), Т. Вілізій, Ф. Гліссон, Т. Сіденгам.

XVI ст. датовано перший атлас з топографічної анатомії «*Tabulae externarum et internarum humani corporis partium*» («Таблиці зовнішніх і внутрішніх частин тіла людини»: 1572) і «*De ossibus foetus abortivi et infantis dimidium anni nati*» («Про кістки викидня та піврічної дитини»: 1569) голландця В. Койтера і трактати іспанця Л. Меркадо: «*De essentia, causis, signis et curatione febris malignae*» («Про сутність, причини, ознаки й лікування злякисної гарячки»: 1574), «*De mulierum affectionibus libri quat(t)uor*» («Чотири книги про жіночі хвороби»: 1579), «*De morborum internorum libri quat(t)uor*» («Чотири книги про внутрішні хвороби»: 1594).

Латинською мовою писав «титан анатомії» – А. Везалій (1514/1515 – 1564), котрий звільнив медицину від хибних поглядів Галена (129/131 р. – бл. 200/217 р.) і не просто систематизував, доповнив та уточнив дослідження попередників, але й виправив і пояснив природу численних помилок щодо будови скелету людини (наприклад, Везалій довів, що нижня щелепа (mandibula) – це одна кістка) у неперевершеній на той час за своєю науковою та реформаторською цінністю праці «De humani corporis fabrica libri septem» («Сім книг про будову людського тіла»: 1543) [1; 3; 5; 8; 9].

Загальновідомо, що Везалій, викладаючи в Падуанському університеті, отримав можливість відкрито проводити розтин померлих, а також супроводжувати свої лекції демонстраціями трупів [5, с. 116]. Між тим, історик медицини Д. Каложіру (D. Calogirou) наводить маловідомий факт, що у 1536 р. Везалій разом із своїм другом, математиком Гемма, викрав скелет повішеного (що було на той час небезпечно і нелегально) і саме завдяки цьому викраденому скелету отримав можливість досліджувати будову людського тіла [9, с. 188].

Як свідчать джерела [1; 5; 8; 9], католицька церква не сприйняла працю Везалія і відкрила проти геніального вченого переслідування, адже анатомічні описи Везалія суперечили біблійному сказанню про створення Єви з ребра Адама, тим самим спростовуючи безглузде твердження богословів, що в жінок і чоловіків не може бути однакової кількості ребер.

Не менший супротив, неприхований скепсис, негативність і ворожість зустріла праця Везалія і у значної частини тогочасного консервного європейського наукового середовища, адже Везалій мав сміливість стверджувати, що Гален описав будову тіла мавпи чи собаки, а не людини. Яскравою ілюстрацією цієї тези є те, що відомий на той час французький анатом Жак Дюбуа (Якоб Сільвій: 1478 – 1555), у котрого свого часу навчався Везалій, будучи шанувальником Галена, назвав свого геніального учня «Vesanus», що в перекладі з латинської означає «божевільний» або

«скажений». У 1551 р. було опубліковано сповнений ненависті памфлет Сильвія під назвою «*Vesani cujusdam calumniae in Hippocratis et Galeni rem anatomicam depulsio*» («Захист від наклепу Божевільного на анатомічні праці Гіппократа і Галена»). Як пише М. Шойфет [8], памфлет Сильвія відіграв фатальну роль у житті Везалія, адже цей просякнутий злобою і ревнивою ненавистю опус об'єднав усіх ворогів Везалія, унаслідок чого він був змушений покинути Падую і не міг відповідати на незаслужену критику.

Серед критиків Везалія були й інші, не менш відомі на той час учені, наприклад, Р. Коломбо (1494/1516 – 1559) – видатний анатом, учень та асистент Везалія, друг, особистий лікар і наставник в анатомічних заняттях видатного скульптора, художника, мислителя, поета, одного з найвідоміших нині представників Пізнього Відродження Мікеланджело Буонаротті.

Як свідчать джерела, Коломбо, залишився в історії не лише як, безумовно, різнобічно талановита й обдарована людина, наприклад, Коломбо добре знав і доволі точно вивчив будову слухових кісточок (*ossicula auditiva*), був знайомий із реакцією кришталика (*lens*), увів термін «плацента» (*placenta*), але й, на жаль, і як морально нечистоплотна людина, «лукавий пристосуванець», про що свідчать безславні факти з його біографії. Так, М. Гончаров називає Коломбо «одним із найбільш нещадних противників великого реформатора анатомії», тобто Везалія. Занадто вихваляючи Галена і так само завзято критикуючи свого вчителя Везалія під час його перебування у Падуї, Коломбо кардинально протилежно змінює власні наукові погляди відразу після того як у 1544 р. Везалій через тиск духовенства був змушений залишити Падуанський університет, а сам Коломбо призначається на його місце [2, с. 70]. Очоливши кафедру анатомії, Коломбо намагається не лише дискредитувати свого вчителя і попередника, але тепер вже сам починає критикувати Галена, причому ще більш завзято, ніж це робив Везалій.

М. Гончаров наводить такий цікавий факт: у єдиній праці Коломбо «*De re anatomica libri XV*» («П'ятнадцять книг про анатомію»), яка була видана його нащадками у Венеції відразу після смерті вченого у 1559 р., Коломбо більш ніж у 50 місцях критикує Везалія і в 70 місцях – Галена [2, с. 71]. Як бачимо, проблеми етики й моралі у науці, «невизнаності генія», а також етики взаємовідносин у науковому середовищі, на жаль, мають тривалу історію, що ілюструється наведеними вище фактами.

Побіжно торкаючись проблем дотримання наукової етики та моралі в науковому середовищі, вважаємо за потрібне навести, на наш погляд, надзвичайно коректну й делікатну з наукової точки зору критику Везалія на Галена: «Я поставив собі задачу показати будову людини на ній самій. Натомість Гален проводив розтини не людей, а тварин, мавп зокрема. І це не його провина – він не мав іншої можливості. Але винні ті, хто нині, маючи перед очима органи людини, наполягають у відтворенні помилок. Невже повага до пам'яті видатного діяча повинна знаходити вираження у повторенні його помилок? Неможна, немов папуги, повторювати з кафедри зміст книг і не робити власних спостережень [цитуються за: 5, с. 122]».

Повертаючись безпосередньо до питання наукових відкриттів і досягнень у медицині XVI ст., описаних латинською мовою, назвемо Г. Фаллопія (бл. 1523 – 1562), котрий також був учнем Везалія і який, за твердженням П. Карузіна, «перевершив за точністю опису свого великого вчителя і котрий шанував його, навіть будучи змушеним йому суперечити» [3, с. 255]. Результати досліджень Фаллопія викладено у праці «*Observationes anatomicae*» («Анатомічні спостереження»: 1561). Фаллопій увів поняття «тверде і м'яке піднебіння» (*palatum durum et palatum molle*), піхва (*vagina*), він же першим з точністю описав жовте тіло (*corpus luteum*), пахову складку (*plica inguinalis*), ілеоцекальний канал (*canalis ileo(c)aecalis*), решітчасту кістку (*os ethmoidale*), клиновидну кістку (*os sphenoidale*), трійчастий нерв

(*nervus trigeminus*), язикоглотковий нерв (*nervus glossopharyngeus*), канал лицьового нерва (*canalis nervi facialis*) etc.

Не менш вагомий внесок у світову медицину й анатомію, зокрема, було зроблено Б. Євстахієм (бл. 1510 – 1574), котрий, на думку П. Карузїна, завдяки власним ретельним дослідженням про деякі питання мав більш точне і правильне уявлення, ніж сам Везалій [3, с. 255]. На жаль, значна частина праці Євстахія «*Romanae archetypae tabulae anatomicae*» («Анатомічні таблиці романського архетипу») була незворотно втрачена. Утім, 38 таблиць усе ж було знайдено і видано іншим італійським медиком – Дж. Ланцїзі під назвою «*Tabulae anatomicae B. Eustachii, quas e tenebris tandem vindicatas praefatione notisque illustravit ac publice iuris fecit I. M. Lancisi*» («Анатомічні таблиці Б. Євстахія, котрий, нарешті звільнив від мороку, супроводив передмовою і нотатками й винїс на суд спільноти Дж. Ланцїзі») [3, с. 255].

Латинська мова була мовою більшості праць іншого відомого італійського анатома, хїрурга й астронома XVI ст., професора анатомії Болонського університету Ю.-Ц. Аранцї (бл. 1529/1530 – 1589): «*De humano foetu liber*» («Книга про зародок людини»: 1564), «*De tumoribus*» («Про пухлини»: 1571), «*Observationes anatomicae*» («Анатомічні спостереження»: 1579), «*In Hippocrates librum de vulneribus capitis commentarius brevis*» («Короткий коментар до книги Гїппократа про рани голови»: 1580), «*Anatomicarum observationes liber*» («Книга анатомічних спостережень»: 1587) [3, с. 242].

Безумовно, що латинська мова була фаховою мовою не лише анатомів, але й, послуговуючись сучасною термінологією, клініцистів. Так, латиною складено трактат «*Syphilis, sive morbus Gallicus*» («Сифїліс, або гальська хвороба»: 1530) італійського лікаря, поета, астронома Дж. Фракастро (1478 – 1553), який стояв у витоків наукової епідеміології і першим висловив революційну на той час думку про роль мікроорганізмів у розвитку захворювань. Саме Фракастро висунув генїальну здогадку, що сифїліс

(*morbus Gallicus, lues venerea*) є окремим захворюванням, а не зміненою формою прокази або сапу, як вважали його сучасники [5, с. 133]. Розуміння сифілісу як хвороби, що передається статевим шляхом, засвідчено в такій синонімічній назві, як «*rudendagra*», *id est* «сороміцька s. статева хвороба».

З термінологічної точки зору також заслуговують на увагу синонімічні назви сифілісу, які містять топонімічний компонент, тобто презентований географічною назвою, яка вказує на поширення або виявлення захворювання у певній місцевості чи географічному пункті. Так, крім «*morbus Gallicus*», тобто «гальська (французька) хвороба», сифіліс називався «*morbus Neapolitanus*» («неаполітанська хвороба»), «*morbus Hispanicus*» («іспанська хвороба»), що підтверджує факт пандемії сифілісу в західноєвропейському ареалі.

Латиною написано інший, не менш відомий твір Фракастро, – «*De contagione et contagiosis morbis et eorum curatione libri tres*» («Три книги про контагій, контагіозні захворювання та їх лікування»: 1546), у якому з надзвичайною спостережливістю й точністю диференційовано такі захворювання, як *pestis* (чума) і *typhus* (тиф), які до Фракастро об'єднувалися в одну форму – *febris pestīca* (чумна гарячка), також виявлено різницю між *lepra Graecōrum* (слоновість) і *lepra Arabīca* (проказа) [5, с. 133] і висловлено думку про контагіозну природу туберкульозу [1, с. 103].

Аналізуючи західноєвропейську медицину XVI ст. неможливо оминати постать професора Падуанського університету Дж. Монтано (1489 – 1552), з ім'ям якого пов'язані відхід від схоластики у навчанні медицини та відродження практики лікування у ліжка хворого, прийнятої у давньогрецькій та східній медицині. Саме Монтано одним із перших в історії європейської медицини виголосив ідею, підхоплену у наступному, XVII ст., Г. Бургавом (1668 – 1738), котрого сучасники називали «*totius Europae praeseptor*», тобто «усієї Європи вчитель», що навчати медицини можна лише відвідуючи хворих. На жаль, писав М. Мультановський, досвід Монтано та

його нечисленних на той час послідовників не набув широкого визнання й поширення, що продовжило практику схоластичного навчання медицини [5, с. 136], і, без сумніву, гальмувало розвиток її клінічної галузі.

У XVII ст. латина як мова науки, у тому числі, мова медицини, застосовується не менш широко, ніж у попередньому. Так, саме латиною написано працю В. Гарвея (1578 – 1657) «*Exercitatio anatomica de motu cordis et sanguinis in animalibus*» («Анатомічна розвідка про рух серця та крові у тварин»: 1628), яка стала одним із найважливіших відкриттів, що забезпечили становлення та розвиток фізіології. Цінність праці Гарвея також у тому, що він вперше використав метод точного розрахунку дослідження процесу кровообігу в організмі шляхом проведення численних розтинів тварин різного віку і на різних стадіях внутрішньоутробного розвитку [5, с. 126].

Подібну думку знаходимо й у сучасного американського вченого А. Пасіпулярідеса (A. Pasipoularides), котрий зазначає, що в працях Гарвея відображено ідеї, породжені нескінченними годинами вдумливих експериментів [13]. Надзвичайно цінним в теорії Гарвея є те, що він, за висловлюванням А. Пасіпулярідеса, протягом усього свого життя був невтомним і вдумливим транслятором і посередником між давньогрецькими натуралістами й лікарями «сучасниками», для яких він обґрунтував дві перспективні взаємопов'язані науки: сучасну фізіологію та кардіологію, що зароджувалася. Порівнюючи У. Гарвея з Р. Декартом, учений наголошує на тому, що теорія та практика («методологія» і «демонстрації»), акумульовані Гарвеєм, мали такий самий фундаментальний характер для розвитку фізіології і кардіології, як і «*Cogito, ergo sum*» Декарта для філософії картезіанства. Філософським наслідком відкриття Гарвеєм феномену «*circulatio sanguinis*» стало застосування експериментального методу в кардіології. Більше того, на думку А. Пасіпулярідеса, Гарвей стояв у витоків сучасних перспективних серцево-судинних досліджень [13].

Варто зазначити, що революційна теорія Гарвея була б неможлива без праць його попередників – А. Чезальпіно (1519 – 1603) зокрема, котрий у 1593 р. опублікував «*Quaestionum medicarum*» («Медичні питання»), де було викладено результати власних експериментальних досліджень загального кровообігу. Власне, термін «*circulatio*» був запропонований саме Чезальпіно, котрий описав рух крові від серця через артерії і назад у вени. Описуючи результати досліджень із надрізами вен і накладеними на них лігатурами, Чезальпіно помітив, що спочатку витікає більш темна кров, яка з часом світлішає, а при накладанні лігатур вена набухає на периферії, а не до центру, як мало би бути за Галеном [4]. Відтак, саме А. Чезальпіно ближче, ніж інші попередники, стояв до наукового розуміння сутності кровообігу.

Цінним внеском у розробку теорії Гарвея була вже згадана нами раніше праця Р. Коломбо «*De re anatomica libri XV*». Як підкреслює М. Гончаров, Коломбо мав чітку уяву про будову серця, а також усвідомлював, що приплив крові до органа відбувається в момент діастолі, а її відтік – у момент систолі [2, с. 72]. Характеризуючи мале коло кровообігу, Коломбо виявляв глибокі знання щодо судин, які взаємосполучаються. Утім, його головним досягненням стало відкриття легеневого кровообігу, зроблене, як пише М. Гончаров, із ризиком для власного життя *ibid.*

Як свідчать джерела [1; 5; 8; 10], відкриття Гарвея мало багато противників. Так, єдинбурзький професор Примроз у трактаті, спрямованому проти Гарвея, писав, що стародавні лікарі не знали кровообігу, але вміли лікувати [5, с. 127]. Тим самим навмисно нівелювалася сутність відкриття Гарвея. Про ступінь неприйняття теорії Гарвея красномовно свідчить проголошена його критиками теза: «*Mallet cum Galeno errare, quam cum Harveyo circulare*» («Воліємо краще з Галеном помилятися, ніж визнавати циркуляцію крові з Гарвеєм») [1, с. 98]. У цьому контексті слід погодитися з актуальною й нині думкою М. Мультиановського, котрий писав, що «нападки на Гарвея, тривала боротьба навколо відкриття кровообігу – це один із

прикладів того, яким тернистим був шлях розвитку передової науки, із якими перешкодами пробивало собі шлях усе нове [5, с. 127]».

Разом з тим низка прогресивних учених і мислителів того часу із захопленням прийняла відкриття Гарвея. Як зазначає К. Кріньон, одним з перших, хто усвідомив значення цього великого відкриття, був видатний французький філософ, математик, фізик, фізіолог Р. Декарт (1596 – 1650). Серед прибічників Гарвея були також видатний англійський державний діяч і філософ Т. Гоббс (1588–1679), котрий у листі «De Corpore» («Про тіло»: 1665) поставив відкриття кровообігу в один ряд із відкриттями, зробленими Коперніком і Галілеєм, в галузі астрономії [10, с. 8].

Як писав професор П. Карузін важко знайти таку галузь анатомії, в якій не зробив би важливі відкриття М. Мальпігі(й) (1628 – 1694) [3, с. 269], котрий залишив опис своїх наукових відкриттів у таких працях, як: «De hepate» («Про печінку»), «De cerebri cortice» («Про кору мозку»), «De renibus» («Про нирки»), «De liene» («Про селезінку»). Здійснені Мальпігієм фізіологічні дослідження печінки, селезінки і нирок дають усі підстави вважати його засновником гістології. І саме Мальпігію вдалося довести до кінця справу, розпочату Гарвеєм: у 1660 р., досліджуючи під мікроскопом легені жаби, він відкрив будову легенів і описав капілярний кровообіг, тим самим суттєво доповнивши повну картину руху крові в організмі.

Латиною писав Т. Вілізій (1621 – 1675) – видатний англійський лікар, анатом, фізіолог, відомий в історії світової медицини, насамперед, як автор фундаментальної праці з анатомічної будови центральної нервової системи та діяльності головного мозку – «Cerebri anatome cui accessit nervorum descriptio et usus» («Анатомія головного мозку з доданими до неї описом і функцією нервів», 1664) [3, с. 290].

Не менш цінним внеском у розвиток нейрофізіології та психіатрії стали такі праці Вілізія, як «Pathologiae cerebri et nervosi generis specimen» («Научне доведення видів патології мозку та нервової системи», 1667) і «De anima

brutorum quae hominis vitalis ac sensitiva est: exercitationes duae» («Два досліді про душевно хворих людей», 1672).

До кола наукових інтересів Вілізія входили також інші питання, яким присвячено «Dissertationes duae medicae de veneno pestilenti» («Два медичні дослідження про чумну отруту», 1671) і «Diatribae duae medico-philosophicae de fermentatione et febris» («Медично-філософське дослідження про ферментацію та гарячки у двох томах», 1659). Заслуговує на увагу той факт, що численні клінічні випадки з практики Вілізія супроводжувалися схемами лікування, уривками з історій хвороб, посмертними висновками, що стало вагомим внеском у клінічну галузь. Дослідник відомий і як автор твору «Pharmaceutice rationalis, sive diatriba de medicamentorum operationibus in humano corpore» («Мистецтво розумного лікування, або два томи про дію ліків на тіло людини»: 1674 – 1675), що дає підстави вважати Вілізія одним із засновників фармакотерапії.

Перший в історії медицини повний клінічний і патологоанатомічний опис рахіту дано англійським лікарем Ф. Гліссоном (1597–1677) у трактаті «De rachitide, sive morbo puerili, qui vulgo the Rickets dicitur» («Про рахіт, або дитячу хворобу, котра скрізь називається англійською хворобою», 1650). Гліссон також провів детальне дослідження печінки, шлунка й кишечнику в «Anatomia hepatis» (1659) і «Tractatus de ventriculo et intestinis» (1677) [11].

У контексті нашого дослідження неможна оминати науковий доробок Т. Сіденгама (1624 – 1689), котрого сучасники шанобливо називали «батьком англійської медицини», «англійським Гіппократом», «Шекспіром медицини» [1; 5; 8; 14]. Нескінченні епідемії, в тому числі чуми і віспи, які вирували з 1661 по 1675 рр. в Лондоні та клінічне спостереження за їх перебігом, дали змогу Сіденгаму диференціювати такі захворювання, як variola (віспа), rubeola (краснуха), scarlatina (скарлатина).

Серед численних праць Сіденгама, назвемо «Tractatus de podagra et hydropere» («Про подагру і водянку»: 1663), «Observationes medicae circa

morborum acutorum historiam et curationem» («Медичні спостереження за історією та лікуванням гострих хвороб»: 1676), «De variolis et morbo hysterico et hypochondriaco» («Про віспу, істерію та іпохондрію»: 1682), а праця «Methodus curandi febres, propriis observationibus superstructa» («Метод лікування гарячок, заснований на власних спостереженнях»: 1666) принесла Сіденгаму славу найвидатнішого епідеміолога XVII ст. [14].

Таким чином, проаналізований фактичний матеріал засвідчив, що впродовж XVI і XVII ст. латинська мова була повноцінною мовою з чітко орієнтованим міжнародним комунікативним статусом. Будучи одним із основних інструментів наукового пізнання латина виконувала як гносеологічну функцію, так і слугувала засобом кумуляції, рецепції, трансляції та популяризації наукових здобутків, відкриттів і досягнень у різних галузях природничих наук, і медицини зокрема.

Список літератури

1. *Верхратський С. А., Заблудовський П. Ю.* Історія медицини: посіб. для студ. мед. інст. – [4-е вид, випр. та доп.]. – К.: Вища шк., 1991. – 431 с.
2. *Гончаров Н. И.* Реальдо Колombo и его открытие в книге «De re anatomica» // Вестник ВолГМУ. – 2005. – №1 (13). – С.70 – 73.
3. *Карузин П. И.* Словарь анатомических терминов. С приложением кратких сведений по латинскому и греческому языкам и биографического словаря учёных. – М.-Л.: Главнаука, 1928. – 293 с.
4. *Медицинский справочник. Чезальпино А.*; под ред. В. Бородулина. [Электронный ресурс] – Режим доступа: <https://medactiv.ru/yguide/ch/>
5. *Мультиановский М. П.* История медицины. – М.: Гос. изд-во мед. лит-ры, 1961. – 347 с.
6. *Новодранова В.Ф.* Именное словообразование в латинском языке и его отражение в терминологии. *Laterculi vocum Latinarum et terminorum.* – М.: Языки славянских культур, 2008. – 328.
7. *Тронский И. М.* Очерки из истории латинского языка. – М.-Л.: Изд-во

АН СССР, 1953. – 272 с.

8. *Шойфет М. С.* Сто великих врачей. – М.: Вече, 2008. – 528 с.
9. *Calogirou D. K.* Andreas Vesalius, quelques traits de sa vie et de ses observations sur le cœur // Histoire des sciences medicales. – 1974. – Vol. VIII, N 1 (Janv.-Fév.-Mars). – P. 187 – 200.
10. *Crignon C.* La découverte de la circulation sanguine: révolution ou refonte? // Gesnerus. – 2011. – Vol. 68, N 1. – P. 5 – 25.
11. *Dunn P.* Francis Glisson (1597-1677) and the «discovery» of rickets // Archives of Disease in Childhood Fetal and Neonatal Edition. – 1998. – 78(2). – P. 154 – 155.
12. *Licoppe G.* Le latin et le politique. Les avatars du latin à travers les âges. – Bruxelles: Musée de la Maison d'Erasmus, 2003. – 62 p.
13. *Pasipoularides A.* Greek underpinnings to his methodology in unraveling *De Motu Cordis* and what Harvey has to teach us still today // International Journal of cardiology. – 2013. – Vol. 168, Issue 4. – P. 3173 – 3182.
14. *Portraits de Médecins.* Thomas Sydenham. Médecin anglais (1624 – 1689). [Ressource électronique] – Mode d'accès: <http://medarus.org/Medecins>
15. *Stroh W.* Le Latin est mort, vive le latin! Petite histoire d'une grande langue / Wilfried Stroh; [trad. d'alm. et de lat. par Sylvain Bluntz]. – Paris: Les Belles Lettres, 2008. – 302 p.
16. *Waquet F.* Le latin, ou l'empire d'un signe (XVIe–XXe siècle) / Françoise Waquet. – Paris: Albin Michel, 1998. – 414 p.